

Middeleeuwen

Karel en Elegast

Beatrijs

Lanseloet van Denemarken (gevolgd door die Hexe)

Mariken van Nieumeghen

Lanceloet en het hert met de witte voet

Elckerlijc

Esopet

Esmoreit / Lippijn

Roelandslied

Tprieel van Troyen

Van den vos Reynaerde

Vijf sotternieën

Gloriant

Floris ende Blancefloer

Renout van Montalbaen [De vier heemskinderen]

De borchgravinnen van Vergi

Esbatement van den appelboom

De reis van Sint Brandaan

Theophilus

Zeventiende eeuw

G.A. Bredero, De klucht van de koe

G.A. Bredero, Spaansche Brabander

G.A. Bredero, De klucht van de meulenaer

G.A. Bredero, Sijmen sonderoeticheyt

P.C. Hooft, Warenar

J. Cats, Het Spaans heidinnetje

J. v.d. Vondel, Gijsbrecht van Amstel

J. v.d. Vondel, Joseph in Dothan

VAN KLASSE (18e t/m 20e eeuw)

Proza van Klasse, bloemlezing 18e/19e eeuw

P. Langendijk, Het wederzijds huwelijksbedrog

P. Langendijk, Don Quichot op de bruiloft van Kamacho

A.C.W. Staring, Jaromir / Marco

E.J. Potgieter, Jan, Jannetje en hun jongste kind

J.J. Slauerhoff, De laatste reis van de Nyborg

E.J. POTGIETER

Everhardus Johannes Potgieter werd op 27 juni 1808 geboren in Zwolle. Hij kwam uit een deftige, maar verarmde koopmansfamilie. De huiselijke omstandigheden waren zo slecht dat hij als jongen van dertien voor zijn verdere opvoeding naar een tante in Amsterdam verhuisde. Hij werd hier opgeleid in een handelsfirma, maar kreeg al jong ook belangstelling voor culturele en literaire onderwerpen. Feith - eveneens een Zwollenaar - was in deze periode zijn grote voorbeeld.

Gedwongen door financiële omstandigheden verhuist hij in 1827 met zijn tante naar Antwerpen. Hij publiceert hier zijn eerste gedichten in tijdschriften en verbreedt zijn literaire horizon. Aan het werk van buitenlandse romantici als Byron, De Lamartine en Victor Hugo geeft hij de voorkeur boven dat van Nederlandse tijdgenoten. Als in 1830 de Belgische opstand uitbreekt keert Potgieter overhaast weer terug naar Nederland.

In 1831/32 verblijft hij voor zaken in Zweden. Hij zal daarna in de handel werkzaam blijven als agent voor buitenlandse firma's. Als hij zich weer in Amsterdam vestigt, raakt hij al snel bevriend met bekende schrijvers van die tijd. Eerst met mensen als Van Lennep en Da Costa, later met meer geestverwante generatiegenoten als Drost en Bakhuizen van den Brink. Door zijn grote kennis en onbetwiste literaire aanleg wordt hij al snel geaccepteerd en gerespecteerd.

In 1834 is hij een van de oprichters van het literaire tijdschrift *De Muzen*; het blad gaat na een jaar echter al weer ter ziele. In 1837 richt Potgieter een nieuw tijdschrift op, *De Gids*. Dit algemeen cultureel gerichte blad zal onder Potgieters voortvarende leiding het belangrijkste tijdschrift van de komende decennia worden.

Voor een niet onaanzienlijk deel wordt *De Gids* door Potgieter zelf gevuld. Hij publiceert een groot deel van zijn gedichten en verhalen in het blad, maar het zijn vooral de scherpe literaire kritieken van hemzelf en enkele vrienden die *De Gids* belangrijk maken. Men maakt korte metten met het middelmatige werk van veel tijdgenoten. Dit meedogenloos neersabelen van in hun ogen verwerpelijke auteurs bezorgde het blad de bijnaam 'de blauwe beul' (naar de kleur van het omslag).

Naast deze afwijzende kritieken besteedde men overigens veel aandacht aan het werk van veelbelovende jonge auteurs. Behalve opbouwende adviezen kregen zij ruim de gelegenheid hun werk te publiceren.

Twee belangrijke medewerkers van Potgieter waren Bakhuizen van den Brink en Busken Huet. De eerste was redacteur van 1838 tot 1843. De tweede werd in 1862 redactielid, maar moest na een conflict over een politiek getinte bijdrage in 1865 al weer aftreden. Uit solidariteit met zijn vriend nam ook Potgieter afscheid van De Gids.

De jaren hierna leidde Potgieter een teruggetrokken leven. Hij was teleurgesteld in zijn generatie en in zijn eigen leven, dat hem maatschappelijk, literair en persoonlijk (hij bleef ongehuwd) niet gegeven had wat hij hoopte. Hij stierf op 3 februari 1875 in Amsterdam.

Kenmerkend voor Potgieter was zijn bewondering voor de Nederlandse kracht en ondernemingslust vanaf het midden van de zestiende tot ver in de zeventiende eeuw en zijn afkeer van de futloze geest van zijn eigen tijd. Hij wilde dat zijn eigen generatie zowel in maatschappelijk als cultureel opzicht een voorbeeld nam aan deze Gouden Eeuw.

Heel duidelijk komt dit naar voren in Jan, Jannetje en hun jongste kind (1842). In deze allegorie vertegenwoordigt elk kind (allemaal Jannen) een element van de samenleving. Jan en Jannetje zijn personificaties van de Nederlandse natie, ontstaan in de zestiende en volgroeid in de zeventiende eeuw. Hun jongste kind is Jan Salie, een door iedereen verfoeide energieloze nietsnut.

Van het omvangrijke werk van Potgieter noemen we hier slechts enkele titels: Liedekens van Bontekoe (1840), Het Rijksmuseum (1844), Florence (1868)

DEZE UITGAVE

De spelling is gemoderniseerd. De naamval verbuigingen zijn zoveel mogelijk weggelaten; de naamvalsvormen in staande uitdrukkingen en de tweede naamvalsuitgangen -r en -s zijn uiteraard onveranderd gebleven. Dit laatste geldt ook voor de interpunctie en de typografische beklemtoning (gespatieerde tekst is vervangen door cursieve).

De tekst is ruim voorzien van woordverklaringen en inhoudelijke toelichtingen. Voor deze uitgave is o.a. gebruik gemaakt van:

E.J. Potgieter, Proza 1837 - 1845: 1e deel, 6e druk; Haarlem, 1885

E.J. Potgieter, Jan, Jannetje en hun jongste kind, verzorgd door J.H. van de Bosch, 4e druk; Zwolle, 1929

Hessel Adema, maart 1993

Bij deze tweede druk

In deze tweede druk zijn spel- en zetfouten verwijderd en zijn de vormgeving, uitlijning en paginanummering gewijzigd.

Luciën de Jong, 2020

JAN, JANNETJE EN HUN JONGSTE KIND

En leer op nietwes¹ staat te maken
Als 't geen in eigen krachten is.

O.Z. VAN HAREN

Oudejaarsavond heeft in ons vaderland het eigenaardige behouden, dat weleer alles wat Hollands was onderscheidde: hij is huiselijk en degelijk. Ik mag Jan en Jannetje wel, op de laatste december, bij het invallen der schemering voor een groot vuur gezeten, in een vertrek, welks voorkomen ietwat feestelijk is; — ik mag het paar, dat met een opgeruimd gelaat de komst van hunne kinderen en kleinkinderen verbeidt², ten einde te samen uitgang en ingang te vieren. Het pleegt een vrolijk uur te zijn, maar dat een ernstig doel heeft. Laat vreemdelingen³ beweren, dat er slechts halve vreugde heerst, waar de lach uit tranen schemert; als zij een beetje meer zin hadden voor onze volksaard, zouden zij er verstandelijke levensbeschouwing in zien, die over de zwakheden des harten zegeviert. Doch ik laat die verdedigende toon varen, hij strookt kwalijk met de stemming van het paar.

„Wat brui ik er me om⁴, wat ze van mij zeggen?” zou mijn hoofdpersoon mij toeroepen: immers Jan is de laatste tijd voor lof en laster zo onverschillig geworden, dat zij hem niet eens aan zijn koude kleren meer raken, — laat staan aan zijn onderziel.⁵

En geen wonder!

Jan is dikwijls opgehemeld, en Jan is zo dikwijls uitgescholden, dat hij eindelijk heeft leren inzien, hoe hij barsten zou als de kikvors, of de geelzucht⁶ krijgen als de nijd, indien hij een hoge borst ging zetten bij ieder:

„Aap, wat heb je mooie jongen!”

van zijn vrienden; of zich kwaad bloed wou maken, bij elk:

„Fij⁷, wat een gore paai⁸ is dat!”

van zijn vijanden.

Het is mij of ik Jan in deze ure hoor redeneren, zittende in zijn leuningstoel, met de Courant van morgen, 1 januari 1842, voor zich:

„Mijn talenten en mijn vernuften, en ik heb er ene zo¹ onder mijn

1 *nietwes*: niets (het motto zegt dus: je kunt alleen op jezelf rekenen)

2 *verbeidt*: afwacht

3 *vreemdelingen*: buitenlanders

4 *Wat brui ik er me om*: Waarom zou ik me er druk over maken

5 *onderziel*: onderlijfje, hemd

6 vgl.: hij ziet geel van nijd

7 *Fij*: Foei

8 *paai*: vader, oude vent

Het is mij of ik Jan in deze ure hoor redeneren, zittende in zijn leuningstoel, met de Courant van morgen, 1 januari 1842, voor zich:

„Mijn talenten en mijn vernuften, en ik heb er ene zo¹ onder mijn jongens! — mijn verhandelaars en mijn dagbladschrijvers, — wie drommel van beide zou wel de knapste wezen? — allemaal prijzen ze mij om het zeerst, en dat hoort niet anders: — al lees ik ze niet, ik betaal ze toch!”

„Wijfje!” — laat hij er op volgen, — „reik mij vast een schone Goudenaar uit die la, ik zal er de brand maar eens insteken. Wat komen de kinderen weer laat, het is al over achten! Het is waar, de Synode van het jaar Zestien² heeft ingevoerd, oudejaarsavond-kerk te houden, — ge hebt immers wel gezorgd, dat er tabak in de doos is?”

Jannetje knikt en reikt hem die toe, en hij stopt zijn pijp met een prui³, — een verkwisting, welke zij Jan nooit heeft kunnen afleren, — en hij knort op de meid, die geen geglommen kooltje in de komfoor bracht — en de lof walmt weg als de damp, en laat als deze — niets achter.

Maar hoe springt hij met de laster om?

„Hm! John Bull,³” zegt hij, „die ik het minst vertrouw, als het zo mooi tussen ons lijkt — hm! hm! — Hans Moff,” voegt hij erbij, (zou die Courant hem weer hebben geërgerd?) „Hans Moff, die doorslaat, nu hij bietekroten idealisirt! — hm! hm! hm! Monsieur ook al, wie het toch heugen moest, hoe goed hij het hier had; — tot Jonathan toe, waratje! die nog op geen New-York zoude bluffen, als ik geen Nieuw-Amsterdam had aangelegd, allen geven ze mij steken onder en boven water, wat bliefje? maar dat hoort ook zo, — het is beter benijd dan beklaagd! . . . Een boordevolletje, Mijne Heren! maar, met uw verlof, — op mijn eigen welzijn!”

„Wacht ge niet tot de kinderen er zijn?” vraagt Jannetje.

„Wacht even,” roepen wij hem toe, „wij zullen gaarne medeklinken.”

Of zou er iemand onder de telgen Jan's wezen, die aarzelt hem bescheid te doen⁴, dewijl⁵ het hem toeschijnt, dat het Hoofd van onze Volksstam geen kleintje, neen, verduiveld veel eigenliefde heeft; dat de zelfzucht zo ongeveer zijn tweede natuur is geworden? Hij zou Jan onrecht aandoen. Hij zou tonen ons aller bet-overgrootvader niet te kennen. Hij zou mij

1 *ene zo*: zo één; hier: nogal wat. Potgieter is hier ironisch, hij kijkt juist neer op al schrijvers die zichzelf zo graag horen.

2 *Zestien*: de synode van 1816 (P. vergist zich, het was die van 1817)

3 *John Bull*: personificatie van Engeland; in de volgende regels zien we ook die van Duitsland (Hans Moff), Frankrijk (Monsieur) en de Verenigde Staten (Jonathan).

4 *bescheid doen*: antwoord geven

5 *dewijl*: omdat